Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхетал!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ КХЬАРА, 8 НОЯБРЬ, 1989 ШУ. ★ № 134 (7792). ★ Мах 3 кеп.

ОКТЯБРА—НИКЪ ВАЙ ИСТОРИЧЕСКИ ХЕРЖАР

Нах боацабарцеи царна низбарцеи къовсам дIаболабир. Сийлахь-боккхача Октябро, эггара хьалха адамленна социалистически наькъагIа дегIаахара бокъонпа бола никъ хьабиллар. Йоккхийча революционни идеалаша вай мехкарча халкъий деган ураувттадора Ленина гIулакх дIахокхахьара долча исторена юкъе мел дака дикадар, турпаледар хьадара.

Цхьабакъда, дIадаха 72 шу деррига а дика долаш, духхьал коталонаш яхарца белгалдаьннадац. Царех ахнел совгIа долча чIоагIа шерашка вай даьхад чIоагIа халача, экстремальни хьалашка. Из дувзаденнадар мехка доккхий зенаш даь тIемаш хиларца, цох хьахиннар дIадаккхарца, мамогта герз Iоаде дезаш хиларца. Культа личноста а командно-административни диктата а шерашка ленински идеяш телхаярца экономикана цIенхаштта зе дир, социальни кхохкам чIоагIбир.

Из деррига а эшадара езар вайна социализма идеалаш меттаоттаеш йола перестройка. Вахар кердадаккхар — къовсам ба. Проблемай овлаш кIоаргденнад, хала да психологически новкъарленаш нийрча традицеш эшае. Из никъ дIахо бе йиш яц халкъий революционни кхоллами деррига хьинари оарцагIа ца доаккхаш.

Вай кхоаненах тешам бенна да. Советски наьха вахар бокъонца кердадалар социализмаца дувз, царна хов, тIатеIIа къахьегарца, экономике хьадда хувцамаш дарца мара толам боаккхалургбоацилга. Цунна дола тешал — Сийлахь - йоккхача Октябрьски социалистически революце 72 шу дизара цIейна хетадаьча гIулакхацара хьал.

Тахан демонстрантий колоннаш тIа, ЦIеча Майдан гонахьарча зданей фасадаш тIа бIаргагац официально-дог айдеш дола лозунгаш, вIалла кхоачашдулургдоацар а тIехьа кхоачашдергда, яха даьсса дешаш. Царна метта — берригача наха хьамсара дола дешаш; «Лаьтта — ахархошта!, Iаьдал — Советашта!, Машар — халкъашта!» Сийлахь-боккхача Октябра лозунг тахан а тIехьа керттера да, цунах латт социалистически кердадалара маIан.

Мавзолея центральни трибуна тIа хьалтIабоал новкъостий **Горбачев М. С., Воротников В. И., Зайков Л. Н., Крючков В. А., Лигачев Е. К., Медведев В. А., Рыжков Н. И., Слюньков Н. Н., Шеварднадзе Э. А., Яковлев А. Н., Бирюкова А. П., Власов А. В., Лукьянов А. И., Примаков Е. М., Пуго Б. К., Разумовский Г. П., Бакланов О. Д., Гиренко А. Н., Манаенков Ю. А., Строев Е. С., Усманов Г. И.**

Укхаза ба цIихеза советски военачальникаш, общественноста викалаш.

ЦIеча майдан тIа парадни строе латт Московски гарнизона эскар.

Спасски башне куранташа 10 сахьат даларах хоам бу. КПСС ЦК Политбюро членалла кандидата СССР оборона министра эскара инарала Д. Т. Язова парада командующегара инарал-полковникагара Н. В. Калинингара рапорт хьааьц, тIаккха, из эскарашта хьалхашка гIолла чакхвоал парада доакъошхой цIей даькъала а дувцаш. ТIаккха, Д. Т. Язовс трибуна тIа хьал тIа а ваьле, къамаьл ду.

Массанахьара хьахоз «Ура!». ДIалокх Советски Союза Пачхьалкхеи Гимн. Йоккхача топашца салют ду.

Дукххача шерий традицегIа эггара хьалха майдан тIа боал тIема музыкальни училищас хьалхкебаьраш. Цар дIалокхаш йола мелоди хьаллоац йоккхача сводни оркестро.

Парад итташ шерашка хинна дIаэттача традицегIа дIайода. Цхьабакъда, Московски гарнизона эскарий таханарча торжественни марша а вай мохк дегIаккхуллара таханарча этапаца ювзаенна ший башхалонаш я.

ДIадахача шерашка хиннача юбилейни торжествашка хьежача ер тIема парад ший тайпара я. ЦIеча майдан тIа гIолла тIема техника 220 единица, 16 полк мара чакхъялац, верригга а 8197 саг. Специалисташта хетачогIа, кхы кIезигагIа хилча СССР Герзашларча Низий деррига тайпаш гойта вIаштIехьдаргдацар.

Массаза санна парада тIехьара аккорд я Мавзолея хьалхашка гIолла чакхйоала сводни тIема оркестр.

Марша оаз тIехь-тIехьагIа лаьгIлу.

Пионераша зизаш дIалу партеи Советски пачхьалкхенеи кулгалхошта.

Майдан тIа бовл демонстранташ. Колоннашта хьалха боагIа Москван байракхаца — социалистически яхье нийс бетта итогех белгалъьннача районий викалаш. Царна юкъе Московски станкостроительни завода слесарь-сборщик В. Буковский. № 2 йолча школа-интерната директор Г. Венедиктова, экономико - статистически института студент В. Корнюхин, Москва-2 — Ярославская яхача локомотивни депо машинист А. Максимов, СССР АН физически химе института директор Ю. Полукаров, лоппедиатор Л. Утенкова. Демонстраце хьалхарча мугIарашка баха бокъо цар яьккхай перестройке хьинаре дакъа юкъедахьарца, къахьегаме, дешаре толамаш дахарца.

Тахан, вай общества вахара ерригa оагIонаш эггара йоахача хана, Сийлахь-боккхача Октябрах, исторех, перестройках лаьца уйла йича а дийцача а бакъахьа да.

Оаха къамаьл ду СССР халкъа депутаташца. ХIаьта, из тахан уж «модни» нах хиларах а дац. Халкъо хержараша обществерча тайп-тайпарча наьха хьаштащ хьахьокх, наха эггара чIоагIагIа дагадоахкараш бокъонца кхоачашдара Iаьдал цар кара да.

Дош лу СССР Лакхехьарча Совета законодательства, законноста, правопорядка дешаех йолча Комитета председатела, СССР халкъа депутата С. А. Алексеевиа.

— Сона хетачох, хIара советски саго санна, аз кхетаду, къаьстта хIанз, эггара хьалха СССР Лакхехьарча Советага гIолла, цун законодательни актаца юкъе Октябра идеяш, Iаьдал деррига халкъага хилара идеяш гIоргйолга. Къахьегамхой производства средствай бокъонца дай хиларах йола идеяш. Царизмана штурм еш вай дай, даьдай тешаш хинна кхоане вай таханарча политике кхоачашеш я.

ЦIеча Майдан тIа хьагу «Советашта — реальни полномочеш» яха лозунг. Москва эггара хьалхарчарца Iаьдал халкъага дIадалара хьаьддача экономически чулацамца дувза йоалл. 1-ча январе денз столица а цун 33 район а территориальни хозрасчетаген моттигерча самоуправлененга ярьгя.

ДегIаухаш — латтача общества политизаце эргалонаша кхы а лукхагIа къахьегамхой юкъеувз. Вай профсоюзаша, хьалха шоай хинна гIонна йола функцеш юстара а яхийса, социализма политически системе шоай моттиг дIалоацаш латт, Ленински комсомол «лакхехьара» ца эшаш деча доалах мукъайоалаш йоагIа, позитивни процессаш сихъяра тIехьа я хIанз хьахулаш йолча самодеятельни объединенеех дукхагIъяраш. Тахан эггара чIоагIагIа общественноста хетар дIаловзийт массови информаце средстваша — перестройка лоархIамеча герза.

— Тахан мишта гу хьона ЦIе Майда телекамера объективе гIолла? — хетт оаха тележурналистага А. Крутовга. Тахан СССР халкъа депутат — къахьегама вахте.

— Аз цIей дездечара репортажаш кийчъеча дакъа лувца дукха ха я. Политически а экономически а хьал халагIа ме хул Мавзолея трибуна тIа латтача кулгалхой ноанхош тIа а дукхагIа седкъий хулар, цIей геттара айдий дездора, дукхагIа байракхаш, музыка, зизаш хулар. Цунца вай гIулакхаш дика хиларах а сагот де хIама ца хиларах а берригаш тешабе гIерташ санна. Мадарра аьлча, тIеххьарча хана репортажаш е халагIа да. Тахан коталон рапорташ, даьдоацачун цифраш чакхъялийтац. Деррига цIенхаштт-тача гIулакхацарча хьале дийрзад. Цхьабакъда, хIанз микрофонацеи камерцеи болх бе безам боагIа.

ЦIей дездеча хьаьшашта юкъе кIезига бац Октябрьски идеалаш теша а тешаш, шоай дег чу лелаяьраш — коммунисташ, болхлой партей викалаш, ардехьара профсоюзни деятелаш. Вай революционни гIулакхаш тIаэцачарех воацача СССР-ца 30 шера мах беш волча британски бизнесмена М. Мэйхьюс йоах:

— Сона цIенча дег тIара лов оаш майрра дIадоладаьчун тIехь шун толам балар. ХIанз Советски Союзагара яр вIалла атта ха яц, бакъда, из законагIа хиланза даргдоацар да. Верзара-м лазарах чакхвала мавезий. Хьалха Малхбузе кIезига бар СССР-е хувцамаш хургхиларах тешараш. ХIанз кхы меттел эггара консервативни бола политикаш а теш М. С. Горбачев цIена саг хиларах.

Майдан тIа я Калинина цIерагIча Московски машинаш еча завода колонна. Коллективо предприяти арендагIа дIайицача укх шера январь бетта денз чIоагIа лакхбелар укхаза производства боарам. Боахам лелабара кердача хьалашка довлар ходелар болхлойи инженерийи кисана а: юкъера доагIа алапи дикка лакхделар.

Кремлевски пена тIарча союзни республикай гербашеи Сенатски гIала тIарча СССР гербои хьагойт дукха ха йоацаш хиннача КПСС ЦК Пленуме дегIайоалаьча къамий политика ленински принципаш.

ЦIейна хетаяь демонстраци йолча хана **М. С. Горбачева** интервью елар СССР Центральни телевиденe корреспондента.

...Октябрьски эггара хьалхарча лозунгашта юкъе иштта а дар: «Революци — исторе локомотив» яхаш. Вай локомотив массаза а ихаяц билача а нийсача а новкъа. Тупикаш а хиннай, застойни сецаш а хиннай, духхьал никъ хувцалуш а хиннаб.

Статистикас дукха ха йоацаш баьча хоамагIа, вай дукха да — бIаьннел совгIа долча къамах ваьнна 286 миллион саг ва. Вай дикагIа даха деза, вайна могарг а да иштта дахача кхача — вай воай йола строй геттара йоккха потенциал йолаш я. Вай чIоагIало Октябрь хург а ба ший сийрдача идеалаца, шоашта хьалхашка вай декхарийла долаш из бахьан байнараша, гуманизмахи эггара тIехйолча нийсхонахи болча ший революционни тешамца.

ЦIеча майда тIара репортаж яьй ТАСС корреспонденташа Л. ЕРМАКОВА, М. ЗАХАРЧУКА, В. ОРЛОВА, Б. ШЕСТАКОВА, В. ШИШЛИНА, В. ЯНЧЕНКОВ.

Октябра цIей дездеш я Нохч-ГIалгIайче

Грозне хинна къахьегамхой демонстраци

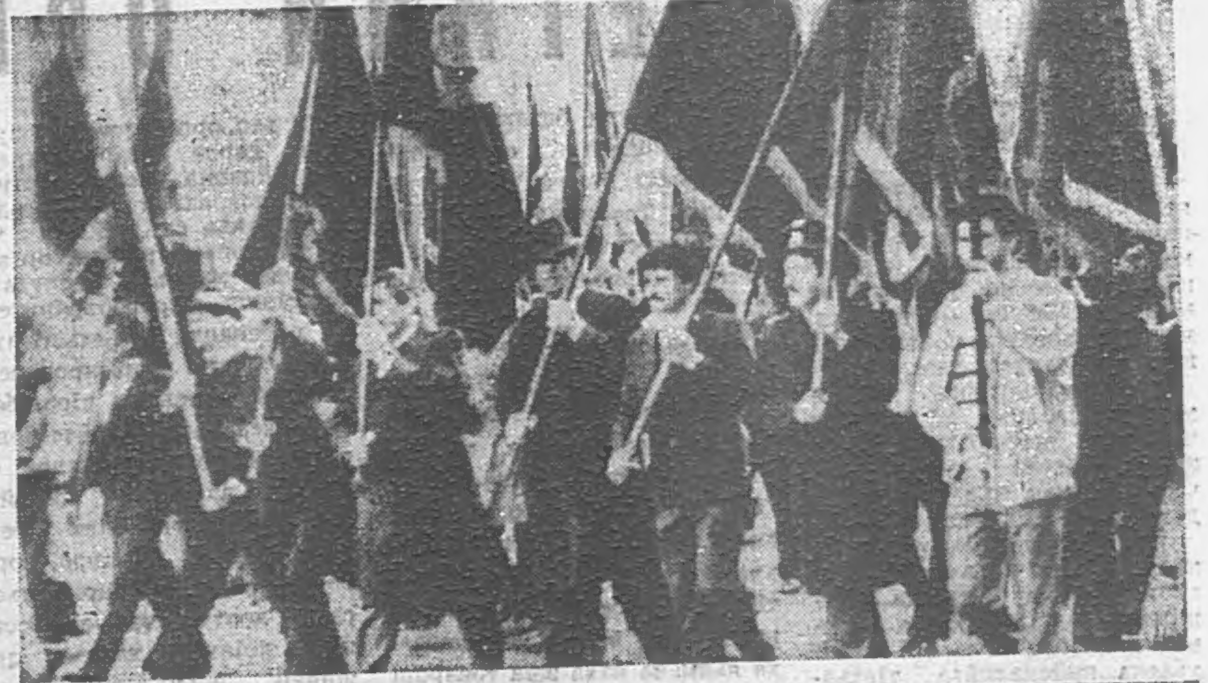

Берригача советски наха санна, Нохч - ГIалгIайчен къахьегамхоша а чIоагIа дегаш гIоздаьнна дезду Сийлахь-боккхача Октябра 72 шу дизара цIей. ЦIеча байракхаща, плакаташца, транспаранташца ега, хозъяь я городера улицаши проспекташи. ГIийло хьекхача михо лестаю уж. Шоай хьамсара цIей дездара доаха иллеш, лекха ашараш хьахоз миI-миIингера.

Укх шера къаьстта чIогIа самукъадаьнна болаш дезду Грознерча къахьегамхоша Октябра 72 шу дуза ди. Къаьстта белгала да из цIей укх шера. Демократе, гласноста хьалашка чакхдаьлар СССР халкъа депутаташ харжара ди. ПхелагIа шу да вай мехка шерра перестройка яржаш йоагIа. Революционни хувцамаш хулаш латт хIанз вай вахаре.

Парте, тIемеи къахьегамеи ветеранаша дехарах укх шера Октябра цIейна хетаяь демонстраци е лаьрхIар В. И. Ленина цIерагIча майдан тIа. Дезача денна цакъабоагIаш шоаш даьха къахьегама толамаш гойташ дола рапорташ дахьаш боагIа демонстраце дакъа лоацаш бола къахьегамхой.

Сийлахь - йоккхача Октябрьски социалистически революце 72 шу дизара хетаяь Грознерча къахьегамхой демонстраци дIайолаяла еза миноташ хьатIаэттар. Трибуна тIа хьалтIабоал республика партийни, советски, комсомольски кулгалхой, общественноста викалаш.

Iуйрийна 10 сахьат даьлар. Нийсача мугIарех В. И. Ленина цIерагIча майдан тIа дIаэттар Грозненски гарнизона бIухой. Советски Союза гимн ек. Цул техьагIа шоай даьдай, дай дика гIулакхаш, традицеш дIахо хьош бола бIухой трибуна хьалхашка гIолла бIубенна гIа боахаш чакхбовл. Советски наьха хьаьнала къахьегам фийла лорабеш, Даьхенна хьалхашкара шоай сийлен декхар кхоачашдеш ба уж.

Царна тIехьа дIайолалу Грознерча къахьегамхой демонстраци. Грозне ЦIеча байракхаца хьаелл из. Городерча промышленни предприятей ЦIе байракхаш а яхьаш боагIача социалистически яхье котбаьннарий колонна кхоая В. И. Ленина цIерагIча майдан тIа. «Сийле хийла яхье котбаьннарий!» яхаш моаршал хетт царга трибуна тIа латтараша.

Цул тIехьагIа трибуна хьалхашка кхоач тIемеи къахьегамеи ветеранаш. Уж ба тIема шерашка шоай са ца кходеш моастагIчунна, духьала лаьтта, хьинар кхо ца деш къа а хьегаш, балха тIа доккхий гIулакхаш карагIдийна нах. Ноахален йоккха опыт Iоаьча цар дог раьза долаш дIалу из къоначарна. Уж тахан къахьегамхой демонстраце дакъалоацаш ба, цо цIаьхка а хьахьокх цар дегаш къона латтилга. Цар ноахкхош тIа лепача дукххача орденашеи медалашеи къаьгга хьахьокх, тIем тIеи къахьегамен царна башха-дика гIулакхаш карагIдийннилга. Кагирхой хьехамчаш а болаш, цар кхувш йоагIача тIехьенна луш болча хьехама мах баь а варгвац. Даьхен бизза бола къонгаш шоаех лоархIаш, дарех дуккха баьраш тахан а тIехь хьинаре къахьегаш, юкъарча балха тIа доккха дакъа лоацаш ба.

Дегаш гIоздаьнна а болаш, къахьегамхой ветеранашта тIехьа гучабоал къонабараш. Царгарча зизаша, цIеча байракхилгаша цIийяь сийрдаяьккхача санна хеталу В. И. Ленина цIерагIа йола майда. Грозненски кооперативни техникума дешархоша хьаелл къоначар демонстраци. Байбаь гIа боахаш боагIа байракхаш яхьа бокъо еннараш, хIаьта вожаш бе доахка зизаш, цIе байракхилгаш эгаеш, белаш, иллеш доахаш боагIа. Дег тIара доагIача дIайхача дешаща цар цIей даькъала дувц трибуна тIа латтараша.

Тайп-тайпара формаш тIаювхаш Iалаьмате хоза кийчбенна болаш В. И. Ленина цIерагIча майдан тIа кхоач школай, дешархой. Городерча Ленински, Старопромысловски, Заводской, Октябрьски районашкарча школай хьехархой боагIа шоай дешархой колоннашта уллув. Уж даькъала, ираз долаш, мацарерча вахаре бахар ловш ловцаш, а доахаш, дезача цIейца даькъала бувц уж трибуна тIара. Ерригa майда екаеш «Ура!» яхаш жоп тел дешархоша. ХIанзчул тIехьа-

(Инстедоалар 4-ча оагIо тIа.)

КПСС XXVIII СЪЕЗДА КИЙЧО ЕЧА ПАРТИЙНИ КОМИТЕТИЙИ ОРГАНИЗАЦЕЙИ БАЛХА ПРОГРАММА

КПСС ЦК сентябрьски (1989 ш.) Пленумо 1990 шера октябре Советски Союза Коммунистически парте аргIанара, XXVIII съезд гульяра хьакъехьа соцам тIанийцар. Республикерча коммунисташа а къахьегамхоша а кIоаргга кхетабу мехка халкъий кхелашка, перестройка кIоаргъеча а сихъеча а дакъе хургйолча съезда политически практически лоархIам. Цунна кийчо еш. хIаьта иштта РСФСР, НГIАССР, моттигерча Советий халкъа депутаташ харжара кийчо еш, партийни комитетий, юххьанцарча парторганизацей, берригача къахьегамхой низаш хIара городе, районе, юрта, хIара предприятеи организацеи, колхозеи, совхозеи дола тIехьатетта йиш йоаца декхараш кхоачашдара тIадерзадар диза даргдоаца гIулакх лоархI парте обкомо. Из делга дIадех республике эттача общественно - политически хьало, экономика дегIайоалаеча дакъе цIенхаштта тIехьадисарои дукххача шерашка социальни сферера дешаш къоаста ца дарои хьахилийтача проблемаша.

Мела тоалу потребительски рынке этта хьал. Промышленносто хIанз а Iалашбац нах эшача товаращца, хIаьта агропромышленни комплексо — кхачан товаращца. Раьза бац нах зуламаш дарца лоаттабу къовсам кхоачамболлаш ца хилара. Ледара къестаю нах общественни производствана юкъеозара проблема. Чоалхане да экологически хьал.

Областной партийни организаци, цун юххьанцара звеньяши партийни комитеташи перестройкера шоай позице чIоагIал дIахьокхаш йола цIенхаштта экзамен дIалуш я. Хано чIоаггIа дIадех, берригача коммуниста-ша де дезар хьалхxе гу а гуш, гIулакх ханнахьа чакхдаккхара тактика караерзаяр, уж нахаца дагабувлаш а этта декхараш царца цхьана кхоачашдеш а хилар, цу ханна керттера целевой программаш — кхачан, наха чуIе фусамаш хьалъяр, экологически, унахцIенон, даим хоатташ долча товаращца рынок Iалашъяр, наха деча гIулакхий сфера шерьяр — кхоачашъеча хIара дийнахьа эргалонаш а еш. Цхьан дийнахьа а тIехьа ца доаккхаш, массанахьара дIадаха деза торговле, унахцIено лораеча, халкъа дешаре, транспорте, бувзаме, жилищно - коммунальни боахам вIаштIехьбоаккхача дола кхоачамбоацараш.

Юкъарчал доацаш наьха вахара хьаштех хьокхалуш дола декхараш кхоачашдарг хIара дийнахьа теркам тIабохийташ хилча мара республика вахара ерригача сферашка дикалгахьа дола хувцамаш де йиш йоацалга кхета а деш, парте областной комитето тIаэц КПСС XXVIII съезда кийчо еш бе безача балха программа, съезд хьатIакхача йиса ха нах чIоаггIа раьза боацача цхьадолча дешашка этта кхохкам дIабаккхара кхоачам болаш лерхI цо.

I. ТIЕХЬА ЦА ДОАХАШ КЪОАСТАДЕ ДЕЗА ДЕШАШ

Таханарча ден дукха а ира проблемаш хьахиннай социальни нийсхон принцип телхаяр бахьан долаш. Цунца дувзаденна парте обкомо парте горкомийи райкомийи, юххьанцарча партийни организацей, берригача коммунистий, советски а боахама а органий, общественни организацей теркам тIабохийт тIатеIIа а тIехьашка ца йоалаш а наьха дерригача дуккхача дIадехарашка из принцип чакхъяккхара. Из дара, вайна хетачох, эшаш да:

— квартираш екъачеи царна учет ечеи, шоай доалахьара цIеношхьалдара лаьтта, ахчан ссудаш, беша лаьрхIа участкаш луча порядок ярн цу хьакъехьа дар шерра дIадовзийтари, из болх беча хьинаре юкъеоза еза къахьегама коллективай советаш;

— керда а яккха, гуш а хилийта деррига товараш, кхача, санаторно - курортни дарбана лаьрхIа путевкаш дIаекъара система, базашкара, складашкара, тикашкара дефицитни товараш къайладувлара наькъаш дIакъовла;

— торговле, общественни кхачан, гIулакх дара сферерча предприятеша беча балха бокъонца бола болхлой тIахьожам лоаттабелга Iалашде;

— цIенхаштта партийни тIахьожам лоаттабе инвалидий, тIемеи къахьегамеи ветераний, таро йоацача наьха, бIухой - афганций законо луш йола бокъонаш кхоачашъяра. Боккха теркам тIа а бахийта, йоакхо а е инвалидий, къоаной цIеношка бахарий, берий цIеношка Iеш барий;

— тешшаме духьаленаш оттае шоай продукцена маьхаш лакхдеча цхьайолча коллективий готтача хьашташта. ХIара сом къахьийга даьккха хила деза;

(Инстедоалар 2-ча оагIо тIа.)

КПСС XXVIII СЪЕЗДА КИЙЧО ЕЧА ПАРТИЙНИ КОМИТЕТИЙИ ОРГАНИЗАЦЕЙИ БАЛХА ПРОГРАММА

(Йистедоалар. Доладур 1-ча оагIо тIа).

— Йолаш йолча предприятей мощностех биззагIа пайда эцара, уж шеръяра, кердаяраш хьалъяра наькъаца республикера балха боаца нах общественни производствана хьинарегIа юкъеозалга вIаштIехьдаккха деза;

— кооперативни болам меттабоалабара де дезараш чакхлаха, кооперативай балха тIахьожам лоаттабелга чIоагIде, цар къа ца хьегаш доходаш яхара никъ бехка.

Шу чакхдала йисача юкъа низ дIа мел кхоачар де деза наха баха фусамаш, социально - культурни а бытовой а лостам бола объекташ хьаеча нийсдалийта тIехьадисаб кIезигдара. ЛоархIаме да гIишлон площадкашка, къаьстта дIаяла еза ха хьатIакхаьчача объекташка а долаш, партийни хинна ца Iеш, депутатий, къахьегама коллективай советий, профсоюзни комитетий, общественни тIахьожам оттабар. ГIишлонхой, заказчикий доккха доацача гIулакхех кхоачам а ца беш, денхар дизза кхоачашделга хьадеха деза царгара.

Парте обкомо, Лакхехьарча Совета Президиумо, Министрий Совето хьаллоац къахьегама коллектив а й предложенеш, хьатIадоагIача шера 200 эзар кв. м йола нах баха цIенош Грознен иззала юрташкен хьалданза дардоацаш лерхI цар, кхыча дешашца аьлча, пятилетка дIадахача кхаь шера хиннача юкъерча боарамал 2,8-зза дукхагIа. Из денхар, бакъдар, ала деза, чоалхане да, цхьабакъда, кхоачашдулургдолаш а да. Из дара цIенош хьалдеча даькъера подрядни боахамен способаш, предприятешен организацешен договорни хьисапе низаши рузкъен вIашагIтохалга, шоай доалахьара цIенош хьалделга дегIадоаладе деза, хьалдеш дола хIара цIа, объект гишлон материалашца Iалаш а еш.

ТIехьадаха йиш йоацача дешашта юкъе да республике баха нах кхачанца дикагIа Iалашбара дош. Вай тароншаш йолаш да 1990 шера эггара кIезигагIа аьлча а шура 10 эзар тонн, дулх 4,5 эзар тонн дукхагIа даккха, дулха ахфабрикатийн колбасни изделейн ассортимент шерье, маькхабулочни изделешца, сомаца, баьцадаарашца, коартолаца, алкогольни доацача маларашца, кхыдолча кхачан товарашца нах дукха дикагIа Iалашбе.

Цахаддаш областной парторганизаце теркама кIал хила деза хьайбай боахам дегIабоалабара дош. Эггара хьалха хьайбаш леладерий торгово - бытовой, медицински, культурни Iалашо е еза. ЧIоагIъе еза доанъара база, интенсивни технологеш, къахьегам вIаштIехьбаккхарен цох доагIар дIадалареи дикагIйола формаш юкъейоалаяра кIийлен тIа хьайбашен коа тIарча оалхазарашен хьалур алсамдаккха деза, унахцIена ерзае еза хьайбай фермаш.

Нах кхачанца дикагIа Iалашбара боккхача лоархIаме да шоай доалахьара гIонна боахамаш. Лелае ловш баршта приусадебни а беша лаьрхIа а участкаш ялара, дагIенаш хьакъоастаяра оттаяь кIал кIийле йоаца огрниченеш дIаяха еза, колхозашца, совхозашца, потребительски кооперацеца договораш оттадара ларда тIа наьха шоай доалахьара гIонна дола боахамаш дегIадоаладара новкъостал де деза. Цунца цхьана, партийни организацеша йоакхо е еза предприятий гIонна дола боахамаш дегIадоаладара, дIахьа пайдане а долаш, юрта новкъостал дара.

ДукхагIа партийни терко елга дIадех торговле. Тахана нарча цун хьала доагIа а доагIаш раьза бац къахьегамхой. Ерригача тикай балха режим хувца еза, эцархой хьашташа жоп луш из хургйолаш. Торговли вIаштIехьъяккхара дикагIйола формаш майрагIа юкъейоалае еза. Фирменни тикай сеть шерье еза. Шера дIоахалла йолча ханна хIара предприяте кхачан а промышленни а дефицитни товараш дохка заказий столаш вIаштIехьдаха деза.

Парте обкома чIоагIа садуаш хIама да потребительски рынке баланс ца хилар, нахага дIахкоачари цар дIадохийтари эргаш хилар. Пачхьалкхен а кооперативни а торговле дукха товараш тоъаш ца хиларах, гIулакхаш деча сфере цIенхаштта кхоачамбоацараш хиларах, боккхача маьхах базархошка товараш ийдеча, «шабашникаш» леха безача дIакхоачабу нах. Тахан из проблема экономическичунгара политически проблемага йоалаш латт.

Цу хьале партийни комитеташа, парторганизацеша къахьегама коллективай хьинар тIадерзаде деза халкъа эша товараш махулла дукхагIа арахецара, цар ассортимент шеръяра, уж дикагIа хилийтара. Къаьстта теркам тIабахийта беза берашта, таро кIезига йолча дезалашта, ха яьннача наха эша товараш хьадара. Организаторски а политически а балха ерригача формаех пайда эцара наькъаца, хьатIадоагIача шера денз профильни йоацача предприятеша халкъа эша товараш 2-зза дукхагIа арахецалга вIаштIехьдаккха деза, хIара коллективо уж хьаде деза алапе фондал лохагIа боацача боараме.

Наьха хьашташ махулла дикагIа кхоачашдара овлангара денз эргаяккха еза гIулакхаш дара сфера. Цу балха юкъеоза еза ерригa объединенеш, предприятеш, организацеш, шерагIа пайда эца беза автомобильни транспорта, жилищно - коммунальни службай, культурни спортивни учрежденей, туризма таронех. Цу кIийлен тIа ерригача профильни йоацача предприятешкен организацешнен тоъал алсамдаха деза мах телаш ду гIулакхаш.

Областной партийни организаце къаьстта йоакхо е езаш да медицински Iалашо яра дош. ДIахо ла йиш йолаш дац шерагара шерага вай республике дукха бераши ноанойи бовш хилар, наха туберкулез, дега - пхьанашта хула а, онкологически а, кхыдола а лазараш дукха хилар. Парте горкомашен райкомашен чIоагIа тахна деза «УнахцIено» яха программа кхоачашъелга мишта лел, наха стационарни а амбулаторно - профилактически а новкъостал дара тIаберзабь бола дарбан учрежденей партийни организацей, кулгалхой лоархIам айбе беза. Республика унахцIено лораеча кадрашца дикагIа Iалашъяра, КПСС обкомой НГIАССР Министрий Советон лаьрхIад 1990 шера Нохч-ГIалгIай пачхьалкхен университете медицински факультет хьаелла.

Кхы тIехьа даха йиш йолаш дац организованни зуламаш дарца, базар ярца, кхаш нийдарца, социалистически доалахьен тIанхувдарца, наьха сий доаду хIамаш дарца партийни организацеша, халкъа депутатий Советаша, правоохранительни органаша, къахьегамхой общественни формированеша лоаттабу къовсам чIоагIбара де дезараш. Общественни порядок лораю болхлой отрядаш дукхагIа хилийта, цар хьинарегIа болх бергбола хьалаш Iалашде, корта бохабу малар меларца къовсам лоаттабеча комиссей, шоай лоIамеча халкъа дружинай, новкъостий судай составаш кердаяха а цар болх эффективнегIа хургболча а хьалаш Iалашде деза. Керттердар республикера морально - политически хьал унахцIенагIа дерзадеча даькъе хьаддача результаташка кхачар. Правоохранительни органий кадрашца болх беча, зуламаш дарца къовсам лоаттабе могаргдолча сотрудникай профессиональни говзал лакхъеча даькъе партийни влияни чIоагIъе еза. Эргадаьккха тоаде деза политически кхетам лулча, юридически кийчо елга, профессиональни говзал лакхъелга, уж законо яхачун тIара барг ца хилар, общественностацара, къахьегама коллективашцара бувзамаш чIоагIдергхилар Iалашде деза, Iальмате лоархIаме да суда, прокуратура, милице, юстице органий балха тIа гласность хилар. Ший ханнахьа а бакъдар дувцаш а хоам бе беза нахага зуламаш дарца къовсам лоаттабара даькъе деча гIулакхех а царех хьабоалача пайдах а.

Партийни комитеташа, юкъханцарча организацешта, республикерча ерригача коммунисташта хьалхашка латта лакхе йийца тIехьатетта йиш йоаца проблемаш къоастаяра тIадерзадь дехараш оттадеш, вайна хетачох, кIезигагIа лоархIам болаш дац хIара къахьегама коллективе дисциплиней организованности чIоагIъяра цар шоаша хьинарегIа влияни яр, хIана аьлча, предприятешка, организацешка, учрежденешка, халахете а, кIезига моттигаш яц балха хана корта бохабу малар мелаш, прогулаш еш, кхыдола нийса доаца хIамаш деш, хIаьта а царна боагIача тайпара мах биц къахьегама коллективай Советаша, боахама кулгалхоша.

II. ИНВЕСТИЦИОННИ ПОЛИТИКА ХЬАКЪЕХЬА КИЙЧЪЯЬ ПРОГРАММАШ ТОАЯР, ТЕРРИТОРИАЛЬНИ ХОЗРАСЧЕТАГА ДОВЛАРА ЙОЛА МЕРОПРИЯТЕШ

Республика дIахо социально - экономически дегIаккхувлара духьа отта а яь кхоачашъеш я йIаьххача хана лаьрхIа программаш: къахьегама ресурсех рационально пайда эцара, «Фусам-2000», «УнахцIено», «Экономи», «Дикал», кхачан, жилищно-коммунальни боахам дегIаккхувлара, фермашта комплексни механизаци яреи технически юха эргаяхареи, сомий а баьцадаарий а боахам дегIаккхувлара, иштта кхыяраш. Уж кийчъяро керттерча лостамашта берриге низ тIаоза таро елар. Цхьабакъда, тахан цар дIадех финансироване хьасташца, материальни ресурсашца кхоачамболаш баланс йолаш ца хилар ца дувзаденна юхахьожалга. Белгалъяьха программаш кхоачашъяр, хIаьта иштта республика экономикен социальни сферей дегIаккхувлар юхаувз капитальни гIишлош ечарча воча хьало. Укхаза хIара шера кара ца дерзадеш дус хьакъостаьча капитальни вложенех итташ миллионаш сомаш, чуIе фусамаш, школаш, иштта кхыйола лоархIаме объекташ ханнахьа эксплуатаце дIалулга Iалашдац. Хьаэттай инвестиционни политика эргаяккхара дола де дезараш кхоачашде деза ха.

Социальни сфере, Iалам лорадара лоархIам бола объекташ, халкъа боахаме эша товараш арахецаш йола предприятеш хьалъяра лаьрхIа хьалхарча даькъе хьакъостае еза средстваш. ГIишлош хьалъяра нормативни ханаш телха ца яра, цун хьалдаь чакхдаланза дола дакъа махулла лохдара тIаберзабь бола принципиальни никъ чакхбаккха беза. Ерригача «долгостроех», дIа ца оттаеш латтача оборудованех зе хинна йола хIара моттиг тахка еза.

Керттера теркам тIаоза стройиндустре а гIишлон материалаш еча промышленноста а материально - технически база сихха дегIаккхувлара. Укх шера чакхдаккха г. Аргунерча йоккха-панельни цIенош деча завода реконструкци елга. Монолитни цIенош дара база хьаяра хьакъехьара болх дIахо бе беза. Шаьлара цIенош ду комбинат хьалъе еза. Чири-Юртовски пений материалаш еча силикатни завода мощносташ караерзаяра, предприятешен кооперативашен керда кирпишк ю заводаш хьалъяра, гIишлон материалаш еча промышленносте йолаш йолча мощносташта реконструкци яра, технически юха эргаяхара чотагIа хьатIадоагIача шера 310 млн. условни кирпишк арахецилга, е из шозза дукхагIа хьаелга Iалашде деза, хIана аьлча, цунах фусама гIишлош, унахцIено лораяра, просвещене, культура, халкъа боахама кхыча доакъой объекташ хьалъяра боарамаш лакхдара йола дика кIийле хургъя.

Цунца цхьана, городской, районни партийни организацеша, халкъа депутатий моттигерча Советаша городашкен юрташкен баха нах биза Iалашбар духьа дулха-шура, баьцадаарий продукци чакхъяккхара, маькхабулочни изделеш арахецара йола цехаши производстваши хьаяра дешашта уйла е еза. Къаьстта партийни тIахьожам лоаттабе беза консервни а маьхк ю а заводаш, сихха гIоръеш йола продукция арахецаш йола предприятеш, кондитерски фабрикаш, иштта кхыйола продукци чакхйоаха, кхачан промышленноста объекташ хьалъяран йолаш йолчарна реконструкци яран хьакъоастаяь капвложенеш караерзаяра гIулакха тIехьа.

Партийни организацей декхар — экологически проблемаш къоастаеча хьахинна хьал овлангара хувцар. Укх шера вай республикера Iалам лорадара йола йIаьххача хана лаьрхIа программа оттае еза. Планови органаша кхойтталагIча пятилетка заданеш оттаеш цун положенеш теркалъе еза. Предприятешен организацешен гонахьара Iалам тоадара хьакъехьа бокъонца дола де дезараш тIаэца деза. МоллагIча ведомства мара ца хиларах нерда предприятеш Iалам лорадара мероприятеш чакх ца йоахаш хьалъяйта йиш яц.

Шерра дIабоаржабе беза республика городаши нах баха пункташи гаьнаш а визаш а дIадогIаш баьццара ерзаяра, мамогга массанахьа дика санитарни хьал хьакхоллара, наха шоаш баха моттигаш цIена лелаяра, порядок лоаттаяра тIехьа бехктокхаме хиларах бола санкхетам дегIаккхувлара организаторски болх. 1989—1990 шш. гуйрийнен бIаьстин республика территоре тIарча дерригача наькъий йистошка гIолла гаьнаш дIайогIа еза. Дикка лакхбе беза тIахьожам лоаттабара балха боарам, иштта никъ бекха беза цIено лелаяра бокъонаши санитарни хьала нормаши телхаеча факташта.

Вай хIанзчул тIехьагIа территориальни хозрасчетага довлара кийчо ярцей из юкъейоалаярцей дувзаденна дукха, чоалхане болх бе беза. Укх шера ноябре къахьегамхошка ювцийтара арайоаккхаргья самоуправленей самофинансированей кIийлен тIа республика социально-экономически дегIаккхувлара доалдара йолча перестройка концепце керттерча положеней проект. Оаха сатувс, партийни организацеша, къахьегама коллективаша, Iилманхоша, специалисташа, ерригача къахьегамхоша цу проектах шоашта хетар арихиларга, цо бIарчча хьанийцача республике бахача наьха санна цун къаьст-къаьстача районий, коллективий хьашташ дизза хьахьокхаргдолаш шоай предложенеш тергхиларга.

Партийни комитеташа, организацеша хадданза терко а еш кхоачашде деза 1990 шера цхьайола юртара районаш кхачан керттерча тайпанаца шоаш Iалашъярга йоахилга, иштта, жилищно-коммунальни боахама, торговле, общественни кхачан, бытови гIулакх дара, унахцIено лораяра, сердалон, кхыча социальни инфраструктура сферашта доалдеча къаьсткъаьстача звеньяшта децентрализаци елга. Районаш боахам лелабеча даькъе дукхагIа шоай лоIаме хилар шердара, республика йоагIаш йолча министерствай ведомствай цхьайола функцеш царна дIаялара наькъаца.

Халкъа боахама экономически а социальни а сферашка хьахинна хьал теркал а деш самоуправленеи самофинансированеи принципаш кхоачашъяра — ведомственни мара хиларга хьежа доацаш республике територе тIа йолча ерригача предприятей, организацей экономика, къаьстта финансови хьал тоадара дола хьалхара аргIанара де дезараш кхоачашде деза. 1990 шера республике зе деш йола предприятеш хилийта йиш яц.

Де дезача хувцамаша партийни комитеташкара, юкъханцарча парторганизацешкара дIадех республике экономически реформа елга реально сихдара практически декхараш кхоачашдара хьинаре гIо делга. Халкъа боахама дерригача доакъошка кхы а чIоагIагIа тIатеIIа къовсам лоаттабе беза арендни отношенеш юкъенхувлара тIехьа, хIара къахьегаш вола саг бокъонца предприяте, хьаеча продукце, хьахулача пайдан да хилийтара тIехьа. Кердача хьалашка болх беш белгала толамаш даьхача коллективай опыт Iомае а из опыт массайолча предприятешта дIайовзийта а еза.

Партийни организацеша шоай практически балха маIан хувца деза. Царех дукхачар Iилман - технически прогресс сихъяра, оборудовани эргаяккхара, изделей дикал, цох тешшаме дукххача шерашка пайда эцалга лакхдара, къахьегамга дIадодар, энерги, материалаш кIезигъяра, экономи а хьурмат а дара режим вахаре чакхъяккхара тIадерзадь дола де дезараш кхоачашдара хьакъехьа беш бола хьадда болх мелбалийтаб.

Партийни комитетий, боахамий кулгалхой политически а организаторски а балха мах каьхаташ тIара отчеташка, цар тешавеш деча къамаьлашка хьежжа ца а беш, хIаьта, цу е вокх коллективно производства эффективность, продукце дикал, къахьегама культура лакхъярга хьежжа бе беза.

III. КАДРОВИ ПОЛИТИКА. ОРГАНИЗАЦИОННИИ ИДЕОЛОГИЧЕСКИИ БОЛХ

Вай республика хьалхашка латтача доккхийча чоалханерча декхараша дIадех партийни балха стила, формаштен методаштен хьадда перестройка елга. ХIаьта укхаза хьалхарча юкъйге отт боахам лелабара, шерлуш латтача демократизаце кердача хьалашка партийни кулгалдара керттера звенона санна кадрашца болх белга.

Партийни комитеташа кадраш харжарен дIа-са оттаяреи хьакъехьа шоаш беча балха кIийленга гласностен коллегиальностен принцип йилла еза. Кулгалдара балха тIа саг хьожавеча хана тIеркам тIабахийта тахка а теркалде а деза юкъханцарча парторганизацешта, къахьегама коллективашта, хержача партийни органий членашта цунах хеташ дар. Укхаза чIоагIа ер правило юкъейоалае эш — болхлой партийни аппарата балха тIа юкъханцарча парторганизацеша рекомендаци енначул тIехьагIа мара чIоагIбергбоацаш. ЦIенхаштта никъ бехка беза протекционизмана, землячествана, местничествана. ХIара парте горкома, райкома къахьегама коллективашка гIулакхерча балхашта цхьан дезалера е геттара кхоачара нах бола моттигаш гучаяха а законага хьежжа уж гIулакхаш дIадаха а деза.

Бахача наьха къаман состава структура анализ яра кIийлен тIа партийни, советски, профсоюзни, комсомольски органашка кулгалдара состава, халкъа боахамерча кулгалхошта юкъе республике дахача дерригача къамий викалаш хулга Iалашде деза, хIаьта, из деш хьалхарча аргIагIа болхлой гIулакхацара, политически, моральни оамалаш дIалархIа еза.

Партийни комитеташа, парторганизацеша практике юкъедоаладе деза къахьегама коллективаштен бахача нахан хьалхашка кулгалдара балха тIа хоржачен хьожабечен наха отчетность елга. Оаха чIоагIа нийса лоархI КПСС обкома, горкомий, райкомий бюро членаша, коммунисташа — Министрий Совета, горрайсоветий, исполкомий председателий заместителаша хан-ханнахьа партийни комитетий бюрошка, пленумашка, къахьегама коллективашка, шоаш бахача моттигашка отчеташ елга.

Вай кадрови балха хувцалургйоаца правило а хинна дIаотта еза компетентни боаца, болх бе ца харца, партийни этика телхаярца, балха тIа шоашта болча пайдана гIулакхаш леладарца шоай сий доадаь бола кулгалхой хувцилга. Из партийни комитеташа а организацеша а кхы тIехьа ца а доакхаш де деза. ЛерттIа болх хьа ца бар а бехктокхаме ца хилар а къамаьл доаццаш материальни оагIорахьара белгалваккхара, служебни хьала, болхлочун моральни авторитета Iаткъа деза. Вай майрагIа эргаяккха еза кадрай состав, цу даькъе, партийни органий аппаратaш а, цу юкъеоза беза творчески хьинаре, компетентни, кердадар лохаш, перестройка мутIахьа бола болхлой. Балхаш тIа бахийта кандидаташ оттабеш шерра юкъекхувла деза конкурсни хьисапе, хIаьта иштта, альтернативни кIийлен тIа уж хоржалга. Укх шера аттестаци е еза КПСС обкома болхлошкара денз партийни комитетий аппаратий болхлошка кхачалца.

Чурапартийни балха перестройкана керттера лостам ба областной партийни организаце ерригa звеньяшка дIахо демократизаци кIоаргъяр, юкъханцарча парторганизацей, партийни комитетий балха шерра гластность хулга Iалашдар. Массанахьа а решенеш тIанийцачул тIехьагIа дискуссеш шоай мукъа хулалга а коммунисташа цхьан дагара болаш болх белга а вIаштIехьлаккха деза, из деш демократически централизма принципаш ленински хьисапе кхета а еш.

Цу кIийлен тIа партийни дисциплина чIоагIъе, коммунисташкара цIенхашттагIа КПСС Уставен Программен дIадехараш кхоачашделга хьадеха деза. Партийни комитетий аппаратий балха кадраш харжара, дIа-са оттаяра, парте райкомий, горкомий, КПСС обкомий бюрошка, пленумашка дувца лаьрхIа дешаш кийчдара балха планировани яра, партийни решенеш тIаэцара тIехьа тIахьожам лоаттабеча дешашкара хержача партийни актива лоархIам лакхбе беза. Шерра юкъенхувла деза партийни комитетий пленумашка бюроша отчеташ елга, хIаьта иштта, хоржамий органий членаша шоаш учете латтача партийни организацей собранешка. Нагахьа санна, эшаш хуле шоаех бола тешам боабаь коммунисташ партийни конференцега а ца хьежаш, партийни комитета, е цун бюро составера дIаваккхара решени тIаэца еза.

Вай дика йхетаду, республика хьалхашка латта декхараш толаме кхоачашдулургдац, нагахьа санна хIара юкъханцара партийни организаци бокъонца денал долаш, шоай гIулакхашца къахьегама коллектива политически авангард ца хуле. Керттердар да партийни мугIараш хьадарца хьадоладенна, цар деррига а чурчапартийни вахара дешаш къестадеча лоIами бехктокхами айбар, КПСС мугIарашка нах хьанйбеш совлен йола регламентаци дIаяккхар, парте хьанйбераша перестройке лоаца дакъа, цун политически, гIулакхийн моральнии оамалашта мах беш къахьегама коллективашта хетар лоархIилга, цу балха демократизаци елга. Массаза а дагакхаба деза лард йолча болхлой класса чотагIа ший мугIараш чIоагIдар партена дезалга. Къахьегама коллективай спецификага хьежжа парторганизацеша цахаддаш лелабе беза цу гIулакха эша оамалаш йоахкача болхлоех, колхозхоех, инженерно - технически болхлоех, арендаторех, кооператорехи индивидуальни къахьегам лелабеча нахахи нерда низаш парте дахара кийчдара болх.

Массанахьа а вIаштIехьдаккха деза партийни собранешка партийни организацей, къахьегама коллективай вахара актуальни проблемаш ювцилга, коммунисташа шоашкара а хоржамий партийни органашкара а лакха дIадехараш деча хьале, бокъонца гIулакх дувцаш уж чакхйоахилга. Партийни решенеш кийчъечен, чакхйоахачен, ювцачен хIара коммуниста хьинаре дакъа лоацилга Iалашде деза. ДегIайовлае еза коммунисташен парте боацарашен яьча критически замечанештен предложенештен учет лелаяра а царна обобщенеш яра а практика, уж практически кхоачашъе гIерта веза, царех даьчох нахага массаза хоам а беш.

Парте членаш дIахо «пассивнии» «активнии» барех бекъаш дола гIулакх дIадаккхара массанахьа юха а хьажа деза коммунисташта тийннача партийни порученешка. Система а хинна дIаотта деза порученеш кхоачашъяра йолча КПСС члений отчеташка, партийни собранешка, бюрои парткомийи заседанешка ладувгIилга.

Халкъа депутатий Советашца гIулакх леладеча лоархIаме да царна хьалхара болх бара практика дIайоаккхилга. Халкъа Iаьдала органашка политически решенеш чакхъяха еза кхетабарца, рекомендацешца, Советашкен цар исполнительни органашкен болх беча коммунисташка гIолла демократически барт барца. Советашка болх бе тешам беннача коммунисташкара даим а хьадеха деза цар шоашта тIайилла балха участок боккха бехктокхам а хеташ, хьокхам а телаш лелаелга.

Профсоюзашцара шоай политика чакхйоаккхаш партийни организацеша лархIа деза перестройка хIанзарча этапе цу эггара йоккхагIча массови общественни организаце юкъметтереи керттереи декхар алапи, материальни безам совбаккхареи маьхаш хьадареи, къахьегама хьалаш тоадареи лорадареи, балхаца Iалашбара, фусам, общественни питани, унахцIено, экологически кхерамзле, духовни хьашташ кхоачашдар санна дола къахьегамхой социальни эшараш кхоачашдара, къахьегамхо профессиональни, физически, нравственни дегIавоалавара хьалаш хьадара дешаш къестадеча къахьегамхой бокъонаши хьашташи лорадар долга.

Партийни организацеш профсоюзни комитетаща цхьана декхарийла я къахьегама коллективий советаш дикагIболча производственникех, болхлоех, бригадирех, мастерех, специалистех, администраце викалех вIашагIйохкара даим а йоакхо е, боахамийн социальнии цIенхашттара дешаш къестадеча цу советашка хьинаре дакъа лацийтара де дезар де, цар теркама юкъмоттиге нах, цар производственнии бытовии хьалаш хургдолаш.

Комсомолаца леладу гIулакх кагирхой Союза партийни кулгалдара ленински принципагIа леладе деза. ДIадаккха деза лоадам боацача хIамашца комсомольски организацей чурча гIулакхашта юкъелелхилга, комсомол партех къоастае гIерташта майрра духьалъовтта деза, ерригача средстващца хьаллаца деза кагирхошта юкъера цун сий, Iалашде де деза республика хIанзара социально - экономически проблемаш, кагирхой вахарах, къахьегамахи бытахи дола дешаш къестадеча комсомола комитеташ шоаех тешам бенна хилийтар.

КПСС ЦК сентябрьски (1989 ш.) Пленуме тIанийцача «ХIанзарча хьалашкара парте къаман политика» яхача КПСС платформага хьежжа таххане а хьадда де дезар де деза республике къамашта юкъера гIулакхаш дегIадоаладара, хьалхарча плане укх тайпара керттера лостамаш а оттадаь:

— хIара халкъа цхьатарра бокъонаш Iалашъяр, республике мел дахача къамех латтача викалий хьашташ кхоачашдар;

— къаман метташи культуреи ший лоIаме дегIайоалаяра хьалаш хьадар;

— къаман отношеней сфере беррига а идейно-политически, Iилман-тохкамеи кхетамеи болх эргабаккхар;

— къамашта юкъе бувзамаш леладеча шоайла дIахьа исторически традицеши къаман спецификеи лархIар чIоагIдар, хIара халкъа экономическии духовнии хьашташ лархIар.

Беррига а идеологически болх къахьегама коллективашка, нах бахача моттигашка лелабе беза. Укхаза хьалхарча плане оттаде деза декхар да наьха инициатива махулла стимулировани елга, цар мелал, апати, уйлай мекъал дIайоаккхилга — уж командно-административни методий гуччахьара издержкаш. ДIахо дIадахьа деза политически дискуссионнии клубаш, «герга истолаш», «гуччахьарча каьхата деноц», информационни конференцеш, прямой телевизионни передачаш вIаштIехьйоахилга. Нахацара дийна къамаьл, дискуссеш, хаттарашта жоп телар политически сердалон системе цаI дола политденош, занятеш, партийни, советски боахамийн органий кулгалхой республика къахьегамхошца вIашагIкхетараш чакхдоахача керттера форма а хинна дIаотта еза.

Партийни организацеш, идеологически учрежденеш декхарийла я идейно-кхетама, массово - политически болх революционнии, къахьегама, граждански, патриотически традицеш дийнъяраи кхы а йIаьххигIа хилийтараи, республика къахьегамхой, къаьстта кагирхой духовни боарам айбара тIаберзабе. Цу гIулакхе ког-гIортилга е еза творчески интеллигенцех, социалистически идеалий кIийлен тIа перестройка идеяшта гонахьа уж кхотабара гIо а деш. Iилманхой, лекторий, пропагандистий, ерригача а идеологически актива болх Сийлахь-боккхача Октябра исторически лоархIама фальсификаци яра, В. И. Ленина вахари гIулакхаши тенденциозно дувцара духьала цIенхаштта къовсам лоаттабара тIаберзабе беза. Цахаддаш пропаганда е еза ленински идеяшта, цун творчески тIехьален, хьадда ак ала деза ленинизма еча оппортунистически ревизионистски трактовкашта.

ДегIабоалабе беза культурно - просветительски болх, тIатеIIа вIаштIехьдаккха деза культура цIа, библиотека саго ший духовнии эстетически дIадехараш Iалашдеш, ший хьаькъалах пайда ийбу моттиг а хинна дIаоттар. Сихде деза нохчийн гIалгIайн театрашта, краеведчески музея, выставочни зала а кхыча а социально-культурни хьакъехьа йолча объекташта проектировани елгеи уж хьалъе йолаелгеи.

Iалашде деза массане а республике физически культуреи спорти айелга, массанахьа спортивни сооруженей сеть шеръелга, къаьстта районашка. Хьалеха а юкъекхувла а еза нах бахача моттигашка физкультурно-массовии спортивно-унахцIенонии болх дIабахьара керда формаши методаши. Массанахьа дийнде а дегIаккхувла а деза халкъа ловзараши спорта къаман тайпаши.

Лакхерчеи юкъерчеи школа интеллектуальни низ оарцагIбаккха беза дешара реформа толаме чакхъяккхара, керда тIехье перестройка идеалийи реальностейи кIийлен тIа кхеяра.

ДукхагIа йоакхо е хьехархойи преподавателаши кийчбара процесса, цар идейно - теоретически низ чIоагIбара, царна лерттIа бытовой хьалаш хьадара. ДегIайоалае еза кагирхой творчески инициатива, дIаьхийгIа хилийта деза цун духовни вахар, патриотизм йолаш, ший Даьхе, къахьегам, коллективизми доттагIали дезаш кхебе беза.

ХIаране шийна хетар алара консультационни бокъо лоархIа а лоархIаш лира къовсам лоаттабе беза антикоммунизмаца, низ бара пропаганда ярца.

Партийни органий, цар аппарата балха перестройка яра юкъедоагIаш да даим общественни организацешцеи ший лоIамерча болашацеи беркате диалог лелаяр. Укхаза дагакхаба деза вайца тарлуш йоаца, къовсам лоаттабе беза общественни формированей уйлаши гIулакхаши хиларца цхьана кIезига дац хьаллаца деза а перестройка юкъедоаладе деза а хIамаш. Политически диалог — из демократе хьалашка ше лидер волга бакъдара способ хинна а Iац, из цу средана юкъе шийна тешшаме новкъостийи союзникаши лахара способа я.

Нахаца болх бе хар, административно - волевой методаш дIаяхар дизза гучадала деза республика вахаре лоархIаме политически кампани чакхйоаккхача — РСФСР, НГIАССР-ен моттигерча Советашкен хоржамаш деча хана. ХIара партийни комитет декхарийла я чакхдаьннача СССР халкъа депутатий хоржамий урокашта юха а уйла е, хургйолча хоржамий кампане политически къовсама тактика караерзаяр духьа. Чакхбоаккхаргболча берригача а балха тIа Iалашде деза юкъханцарча партийни организацей хьинаре позици хилийтар. Царех хIараяр ховш хила еза кандидатах лаьца шийна хетар дIаала, чакхдаккха. Тешшаме хьаллаца беза депутаталла кандидаташ — къахьегама коллективашка дукхагIа сийдеши лоархIаши бола коммунисташи парте боацараши, кандидатураш хоржачеи оттаечен хана айхха а гуччахьа а бувзам лоаттабе беза профсоюзни, комсомольски организацешца, инициативни группашца, кхыча нахаца.

Хоржамашта хьалхара дукхагIа беш бола болх микрорайонашка, нах бахача моттигашка бе беза, массанахьа а профсоюзни, комсомольски, общественни организацешца цхьана вIашагIйохка еза харжархой клубаш. Харжархошца болх бара тIаоза еза дикагIйола кадраш, сийдеш бола болхлой, интеллигенце викалаш.

КПСС обкома бакъахьа хет кийчъяь программа кхоачашъяра тIехьа цIенхаштта тIахьожам лоаттабар вIаштIехьдаьккхача. Из дара ерригача а районашка вIашагIйохка еза партийни комитетий секретараш керте а латташ, советски боахамийн органий кулгалхой, халкъа боахама специалисташи партийни болхлойи, общественни организацейи къахьегама коллективайи викалаш юкъе а болхаш йола оперативни группаш. Республикански боараме программа кхоачашъяра цахаддаш кулгалделга тIадилла деза парте обкома бюрона, хьадда дешаш къестадара хьалхара бехктокхам персонально тIабуж секретараштен КПСС обкома бюро членаштен. Программа кхоачашъярах дувца деза парте областной комитета хIара пленуме.

Харжархошта–боккха кхаъ

СССР халкъа депутатаца А. Я. Сухаревца хинна вIашагIкхетар

Укх дёношка КПСС Нохч-ГIалгIай обкоме республика редакцей кулгалхошца вIашагIкхетар хилар СССР-а Лакхехьарча Совета депутата СССР Генеральни прокурора А. Я. Сухарева. Журналисташа шиига даьча дукхача хаттарашта цо дизза жоп делар.

Хаттар: Хьай харжархошца хьа дукхаза а вIашагIкхетар хинналга хов тхона. Фу уйла йоссийтар хьа керча царца хиннача къамаьло, малагIа сурт дижийтар цо хьа дега чу?

Жоп: Из бакъда, са дукхача коллективашка ваха а нахацара безам эца а цар дагардар ха а се цар харжа депутат хиларах тарра цар наказаш кхоачашдеш сай де вIаштIехьдаьнначох хоам бе а таро хиннай. Со хиннав баьцадаараш дохнача рынке, берий поликлинике. Боккха тоам хилар сона Лермонтова цIерагIча театра труппа яйзача а цо оттаяь «Аьшка занавес» яхача постановкага хьежача а. Сона гучадаьлар театра болхлой шоашта хьалхашка латтача декхарех дика лоархIабеш а, кIоаргга говзал йолаш а нах болга. ГIадвугаш да автономни республике цу тайпара лакха художественни боарам болаш культура кхуврч хилар.

Со хиннав Нохч-ГIалгIай Лакхехьарча Совета сессе дакъалоацаш а. Цигача къамаьл даьча болхлошка, ахархошка, интеллигенце викалашка ладийгIача хала дацар республике перестройка кIоарглуш латталга, нах цунна чIоагIа мутIахьа болга кхетаде.

Са вIаштIехьдаьннад шоай цхьацца бала кодабеш баьхка дукхха нах тIаэца а цар сайна тIаденача гIулакхашка хьажа а.

ЧIоагIа теркам тIаозаш сурт дар лаьтта текха зулам хинна лоаман районашкарча бахарах бехача наха юллаш латтача юрта сона дайнар. Iальмате хоза а дика а цIеной хьалдеш боахк цига нах. Цецвоаккхаш дар иззал бала а хало а тIанхаьча нах вIалла беха а шоашкара эсалал гойташ а ца хилар. Уж чIоагIа баркал оалаш ба Iаьдала шоашта новкъостал дарах а гIо дарах а, мутIахьа ба перестройкана.

Сона хетачох республике дукхха коллективаш я перестройка хьале къахьега Iомалуш а тIехдика шоай балха тIа толамаш доахаш а. Царех цаI я ала йиш я «Советская Россия» яхача колхоза коллектив. Укх деношка со хилар цу колхова шурий ферма тIа. Доахан леладерий толамаш гIадвугаш да. Цар вIаштIехьдаьннад укх шера хIара Iаттагара дIадахача шерал эзар литр шура дукхагIа яккха. ЧIоагIъеннай колхоза экономика, совбаьннаб хIара дезала баьча балхах хьахула пайда. Теркал де дезаш цхьаькха цхьа хIама а да укхаза. Ферма тIа болх беш дукхха къона нах ба. Керттера да шоаш хьалаьцача перестроечни наькъагIа наьха бIуболар.

Ала доагIа, соца къамаьл мел хиннача наха озабенна боацаш, тешамбенна шоай дагара дар а шоашта хетар а юхьлуххьала хьаоалаш хилар. Из я укхаза демократи кIоарглуш хилара цхьа белгало.

Хаттар: Вайна массанена а ма харра укх тIеххьарча хана хьалха ца хинна «рэкет» яха из нийрча хIама юкъе а денад вай вахаре, лира преступленеш а дукхагIа хул, спекулянташ гIоргIа баьннаб. Цу тайпарча зуламашцара къовсам совбаккхара фу де лаьрхIад дIахо йодача хана?

Жоп: Укхаза са ала безам бар, из хьал перестройкаца цхьаккха тайпара а дувзаденна ца хилар. Цу хьисапера зуламаш хьалхагIа а нийсденнад. Амма цу хана уж цхьацца бахьанаш а доахаш къайлакхихьад. ХIанз гласноста сердало из ерригa мIад вайна хьагойт. Цудухьа вайна хьалхарчул хIанз зуламаш дукхагIа деш санна хеталу. ХIаьта а зуламаш хIанз белгала дукхагIа да, царцара къовсам лирагIа хила безалга хьагуш а да. Вайна хеталу, хIана лоархIаяц те правоохранительни органаш зуламхоех, аьнна. Оашош уйла елаш, таханарча зуламхошка тIабагIаш эггара толашагIйола машинаш я, шортта герз да, кхы йола техника а оборудовани а я. ТIаккха, царца къовсам лоаттабе безача милицега иттлагIа дакъа а из кхоачам бац. Ерригача района отделага цхьа-шиъ тишъенна машинг хул. Яц милицега вай ханарча технологех хьаяь оборудовани а. Зуламхошцар къовсам чIоагIбардухьа парте а пачхаьалкхено а лаьрхIад лоацаца хана милици иердача машинаща, кхыча техникаца, оборудованеца Iалашъе. ХIаьта, овлангара тоаде лаьрхIад милицен болхлой социальни хьал. Соцам баьб царна алапи тIатоха а. Цу гIулакхо таро хулийтаргья зулама никъ бехка.

Хаттар: Перестройка кIоаргъяларца малагIа эргалонаш хургья аьнна, хет хьона прокуратура балха тIа?

Жоп: Вайна дика гуш да вахара масса а оагIонашка хулаш латта хувцамаш. Цу тайпара овлангара хувцалуш латт прокуратура болх а цунна хьалхашка латта декхараш а. Кхыча бесса хила таро а яц цу гIулакха-м. ХIана аьлча, вай перестройка амарца правовой пачхаьалкхе хьае гIерташ доахк. ТIаккха из да масса-йола вахара оагIув законаца ювзаенна хила езалга. ХIаьта закон мишта кхоачашду хьожаш теркам бе безар прокуратура ма йий. Цудухьа прокуратура роль перестройка хьале наьха санна лакхлу.

Хаттар: Перестройка йолаяларца къахьегамхой коллективашка дисциплина таллха йолаенналга бакъ ма дий. ХIаьта иштта бакъ ма дий из дисциплина лерттIа чIоагI ца йой балха тIа толамаш хургдоацилга а экономика кхы тIа а гIеллург йолга а. ТIаккха хьога хаьттача фу де деза-теш вай из дисциплина чIоагIъяра? Бакъахьа децарий лаьрхIа къахьегама закон хилча?

Жоп: Къахьегама закон, сога хаьттача, хила а деза, из кастта Лакхехьарча Совето тIаэца а лаьрхIад. Амма цу цхьан хIаманца дисциплина чIоагIлургья моттац сона. Из гIулакх чакхдоаккхаш хилча керттера дар да аьнна хет сона, материальни хьал тоадар, овсаре болх хьабе наьха безам совбаккхар, болхлой социальни хьал тоадар, хIара сага кхетам балара гIулакх эргадаккхар.

Хаттар: Вай къамаьл долалуш Iа аьлар хье депутат хиларах тарра хьона харжархоша денна дукхха наказаш да. Фу де карагIдаьннад хьа уж кхоачашдеш?

Жоп: Харжархоша сона хьалхашка оттадаьдар чоалхане декхар: ерригача республике газацеи хицеи нах Iалашбара гIулакх тоаде, аьнна. Аз кхаъ боакх сай харжархошка: Союзни пачхаьалкхено соцам баьб Нохч-ГIалгIайче 10 -керда центральни газови магистралаш хьайойла аьнна. Цул совгIа, РСФСР-а Министрий Совета Нохч-ГIалгIайчен юрташ а городаш а хица Iалашъяра гIулакх тоадара эшаш дола рузкъа хьахецалда аьнна, соцам тIа а ийцаб. Харжархой наказ кхоачашдеш 1990 шера МагIалбике хьалъе йолаергйолаш я гIишлош хьалъергий база трест. Иштта МагIалбике хьалъе йолаергйолаш я «ТОПАЗ» яхача завода филиал а. «Аргун» яхача городера харжархой декхар кхоачашдеш цигача хьалъе йолаяьй школа. Иштта школа хьалъе лаьрхIад 1990-ча шера Ишхой-Юрта а.

Ший къамаьл чакхдоалаш А. Я. Сухаревс дег тIара даькъала бийцар Октябра дезача цIейца ший харжархой а Нохч - ГIалгIайчен беррига къахьегамхой а.

Къамаьл дIаядаьр О. ГАДАБОРШЕВ.

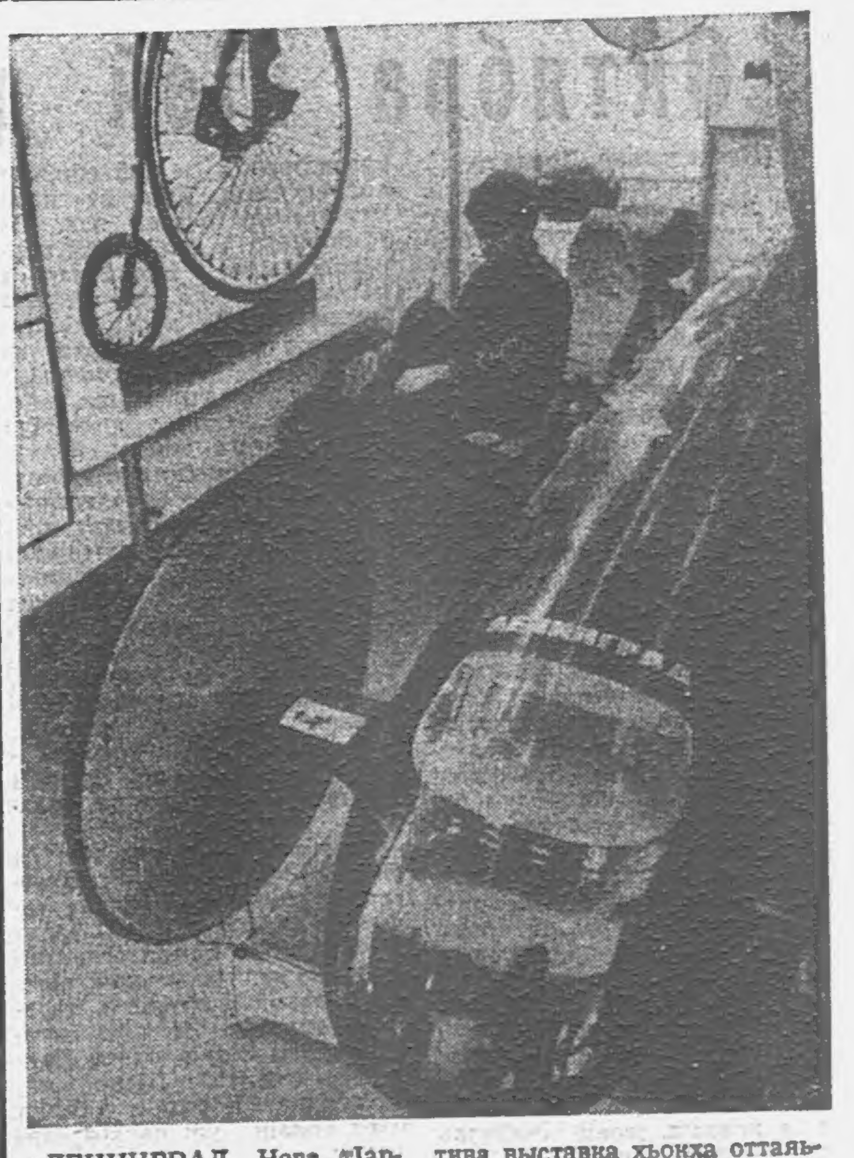

ЛЕНИНГРАД. Нева тIарча городе хьайийллар Iилматехнически а производственни а кооперативай ерригсоюзни выставка.

СУРТА ТIА: Ленинградски «Круиз» яхача кооперативa выставка хьонха оттаьча веломобилий массехк модель. Царех цаI — «Дельфин» — из сахьата 195 километр сиха йода.

И. КУРТОВА сурт. (ТАСС).

Нов. Ш. А. Арсанукаева «Нохч-ГIалгIай АССР халкъа поэт» яха сийлен цIи ялар дола Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

Нохчий советски литература дегIакхувлача доккхий гIулакхаш карагIдувларахи общественни вахаре хьинаре дакъа лацарахи «Нохч-ГIалгIай АССР халкъа поэт» яха сийлен цIи лойла нов. Арсанукаев Шайхи Абдулмуслимовича — Нохч-ГIалгIай йоазонхой Союза председатела.

Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.
Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. КОЖУХОВСКИЙ.

г. Грозный, 1989 шера 31 октябрь.

Нов. С. И. Чахкиева «Нохч-ГIалгIай АССР халкъа йоазонхо» яха сийлен цIи ялар дола Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

ГIалгIай советски литература дегIакхувлача доккхий гIулакхаш карагIдувларахи общественни вахаре хьинаре дакъа лацарахи «Нохч-ГIалгIай АССР халкъа йоазонхо» яха сийлен цIи лойла: нов. Чахкиев Идриса СаIида — йоазонхочоа, «СелаIад» яхача журнала керттерча редактора.

Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.
Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. КОЖУХОВСКИЙ.

г. Грозный, 1989 шера 31 октябрь.

Нн. Н. Д. Цогоевна, К. Е. Хутиевна «Нохч-ГIалгIай АССР юрта боахама заслуженни болхло» яха сийлен цIи ялар дола Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

Лакха квалификаци йола кадраш кийчъеча доккхий гIулакхаш карагIдувларахи «Чеченингушагропрома» боахамашта практически новкъостал дарахи «Нохч-ГIалгIай АССР юрта боахама заслуженни болхло» яха сийлен цIи лойла:

Цогоев Николай Дадоевича — Къулбаседа-ХIирий АССР Горски юртбоахама института юкъарча зоотехника кафедра доцента;

Хутиев Константин Ельбиздикоевича — Къулбаседа - ХIирий Горски юртбоахама института юкъарча зоотехника кафедра доцента.

Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.
Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. КОЖУХОВСКИЙ.

г. Грозный, 1989 шера 31 октябрь.

Нн. М. К. Бачалована, Х. У. Исаевана «Нохч-ГIалгIай АССР юрта боахама заслуженни болхло» яха сийлен цIи ялар дола Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

Юрта боахама даькъе доккхий гIулакхаш карагIдувларахи общественни вахаре хьинаре дакъа лацарахи «Нохч - ГIалгIай АССР юрта боахама заслуженни болхло» яха сийлен цIи лойла:

Бачалова Мелиже Калаевнана — Нохч - ГIалгIай АССР «Шалинский» яхача совхоза свеклаш лелаеча звеной звеньевойна;

Исаева Хава Усмановнана — Нохч - ГIалгIай АССР «Шалинский» яхача совхоза свеклаш лелаеча звеной звеньевойна.

Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.
Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. КОЖУХОВСКИЙ.

г. Грозный, 1989 шера 31 октябрь.

Нов. Л. Г. Куралесова города Грозне Старопромысловски районни халкъа суда халкъа судахо харжарах дола Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

СССР Конституце 152 статьяйга хьежжа Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо соцам бу:

Новкъост Куралесова Любовь Георгиевна города Грозне Старопромысловски районни халкъа суда халкъа судахо харжа.

Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.
Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. КОЖУХОВСКИЙ.

г. Грозный, 1989 шера 31 октябрь.

---

10 ноябре—советски милице Ди

Вай вахар лорадеш

Советски милици — Октябра нийсархо. Цу тайпара исторически вIашканийсдалар ца ховш хинна хIама дац, хIана аьлча Октябрьски революце хиннача хьалхарча деношка большевистски парте, Россе пролетариато В. И. Ленина указанех вIашгIъеллар болхлой — ахархой милици — Советски пачхаьалкхе лораяра орган. Советски Iаьдал даькхача хьалхарча шерашка, гIулакх леладареи вахареи хьалаш геттара хала доллаше, болхлой-ахархой милицес хьинари сан кхо ца деш кхоачашдора шийна тIадилла декхар. Духхьала цхьан 1921 шера бандитизмаца къовсам лоаттабеш шоай са Iодиллар 112 милиционерон комсостава 134 сагон.

Советски милице историна юкъе шоай сийлен моттиг дIалаьцай Нохч-ГIалгIайчен правопорядка дозорнеша а. Уж майрра латар город Грозне Стодневни тIом лаьттача хана, дакъа лаьцар Деникина бIу бохабеча, Къулбаседа Кавказ интервентехи чурча контрреволюцехи мукъайоаккхача. Граждански тIом чакхбаьнначул тIехьагIа халача хьалашка кхераме зуламхой хьалувца, герзах хьаийзача бандашца дов лоаттаде дийзар. Халкъа цIаккха а йицлургьяц хьалхарча милиционерий Гашин Николая, Кагерманов Чобай, Пузаков Дмитре, Хажаев Мухьмада, Еременко Прохора, Ушаев Мазлака, Фомин Александра а иштта социалистически Даьхе лораеш шоай низи сан кхо ца даьча дукхха кхычар а цIераш.

Сийлахь - боккхача Даймехка тIем тIа советски милицес леладаь гIулакхаш вай исторе эггара сий дола оагIув а хинна дIаэттай. Даьхено лакха мах бир советски милице гойтача денала. 270 эзар милице сотрудника елар орденаши медалаши. Царна юкъе ба вай мехкахой нн. Колесников, Мартынов, Бисултанов, Холухаев, кхыбараш. ХIаьта цар сийлен эстафета дIахо хьош ба таханара чурча гIулакхий органий подразделеней болхлой.

Тхоай профессиональни цIей дездеш даьчун уйла еш традици я тха: фуд тхона зуламашца къовсам лоаттабеча а правопорядок лораеча а тIеххьарча хана карагIдаьннар. Ала деза, зуламашца къовсам лоаттабеча даькъе дикагIча оагIорахьара белгтала хувцамаш хиннилга: кIезигагIа я даррегIа нах боабаь, хьувзабаь моттигаш, кIезигденнад гражданий квартирашка къоалаш делга, машинаш лечкъаелга. Холуш дикагIа гучадаха доладеннад деш дола зуламаш. Цо хьахьокх уголовни розыска болхлой профессиональни говзал лакха хилар. Хьинарега леладу наркоманеца къовсам лоаттабелга. Карарча шера хьагучаькхкай дуккхача регионаща бувзамаш хинна зуламхой 8 группа, хьаяьхай 200 килограмм совгIа наркотикаш.

Вав болх бувцаш а тохкаш а, ала деза, даьчох кхоачам а бав Iе йиш йолаш дац гIулакх. Зулам дара боарам низ барца ювзаеннача уголовни сферашка айлуш латт. Из бакъдар мел къахьа дале а. Цо дIадех хьинаре, денале гIулакхаш чакхдоахилга.

ТIеххьарча хана хьахоз демократизацес общественни дисциплинеи правопорядоки мельяьй, яхаш. Из нийса дац, аьнна, хет сона. Социалистически демократи — из Iаьдал мелдар дац. Цо никъ хьабийллаб вай мехках боккъонца дог лазаш болча наьха творчески, политически хьинар айдара. ХIаьта законна тешшамеча ларда тIа мара цо пайда а лургбац. Демократи ювзаенна я закой леладарцеи дисциплинацеи, цо дIадех лакха политически культуреи правови кхетами, граждански декхари бехтокхами хулга. Цудухьа ший наькъага, методашка хьежача демократизаци правопорядкана духьала хила йиш яц, зуламаш дукхагIа хилар демократизацеца бувзам болаш а дац. Из дувзаденна да закон цIенхаштта лора ца дарца, из ца лархIарца. Цу тайпарча хьале демократи хила а йиш яц. Цудухьа хано, эттача гIулакхаша дIадийхар зуламашцара къовсам цIенхаштта чIоагIбелга. Цу хьакъехьа укх шера 4-ча августе арабаьлар СССР Лакхехьарча Совета соцам.

Зулам — чоалхане, социальни хIама да. Цо хьахьокх обществе хулаш йола процессаш. Зуламо пайда ийбу кризисни явленеех. Масала, правоохранительни органаштен милиценен нийсъеннай керда явленеш — рыночни экономически отношенеш дегIаахар, собственноста формаш дукха хилар, кооперативни болам шербалар. ХIаьта цу хьалашка вай законаш лерттIа болх беш хиланзар, уж тIехьадуссар. Цу дерригне мелбир тха болх, тхо деха хьайзар, закона санкцех пайда ийбе кхера даьлар, правонарушенешца лоаттабеча къовсаме Iаьдала низ лохбир. Цунца цхьана айделар социально - экономически халонех, правоохранительни мелалах пайда ийбе яьннача зуламхой тоаба хьинар, къизал. ДукхагIа гучадала доладелар организованни зулам, пачхаьалкхен рузкъана тIакхувдалга, кхааш ийделга.

Карарча шера 9 бетта милице материалех кхааш ийдарах дола 5 уголовни гIулакх гIоттадаьд. Масала, нахагара хьайийь шура дIачуеннай, аьнна, Шелковской района Ленина цIерагIча колхоза гIулакхерча наха Грозненски молкомбината болхлошта дIабенна хиннабар 8 эзар сом кхаъ.

Наха хоатташ дола товараш ассортиментагеи дукхалгеи диллача Iалашдара хьал чоалхане хиларах ОБХСС аппарата тIадиллад торговле харцахьа гIулакхаш ца леладайтара, уж ца хилийтара тIадерзадаь бехтокхаме декхар. Гучаькккхай тайп - тайпара нарушенеш яь 329 моттиг, складашкарец базашкарец товараш дехка 13 моттиг, 36200 сома маьха подсобни помещенешкара хIамаш ехка ийдархой Iехабаь 205 моттиг. Иштта 91 эзар сома маьха товараш гучадаьхад прилавкашта кIал лочкъадаь, нахага гучахьа ца дохкаш ухкаш.

Цхьайолча моттигашка торговле болхлой айхха бувзам лоаттабу спекулянташца. Укх шера 30-ча мае Батуми яхача городера Аргун станце хьакхаьчар Ведениски РайПО адресагIа хьахьожаяь, 68 эзар сома маьха «Индийский» чай чудоалла контейнер. Бакъда, из чай торговле дIа-м кхачанзар. Цу фактах гIоттадаьд уголовни гIулакх, следстви еш латт.

ХIаьта а республике эттача хьало хьахьокх ОБХСС службас спекуляцецеи кхааш ийдарцеи хьинаре къовсам ца лоаттабелга. Цхьайолча фактех гучаньхаяц спекуляци яра хIамаш мичара хьакхухь. ЛерттIа бувзамаш лоаттадац ОБХСС болхлоша халкъа тIахьожамхошца, финансовни ревизионнии органаща.

Милице подразделеней болх дерригача а лостамех тIехьатетта бахьанаш аз дийцараш хинна ца Iеш, кхы а да. Милице органий наIараш къайла латт Iилман-технически прогрессана. Тхо тIакхоачаш яц оазнйи видеои аппаратура, яц оптически компьютерни техника, бувзам лелабаран лорадаран йола эффективни средстваш, хIаьта бензини автотранспорт геттара а ца тоъаш хиларах дувца а эшац.

Боккъонца долча хьало хьахьокх корзагIдалара кIийле йоацилга. Бакъда, Iаяха сатийна вагIа а йиш яц. Проблема чоалхане хилара боагIача бесса мах бе беза. ТIеххьарча хана зуламаш дукхагIа хиларца оаха маьшар бергбац, из тхона юха а тохалургда. Эш общественностаца, къахьегамхошца айхха бувзамаш а леладеш пачхаьалкхен органий, ерригача правоохранительни система низаш вIашагIтохар, цар балха координаци яр. Цу гIулакха эш милице сий а профессионализм а айяр, хIанзарча боараме Iилмантехнически Iалашо елга.

Я. БАЗГИЕВ,
НГIАССР чурча гIулакхий министра заместитель.

Ший овланга хьежжа...

Из кIаьнк 1973 шера да венна висар. Пхи бер хьалкхеде дезаш йисар нана Марем. Хала дале а, ший бераш та дика доал деш хилар из. Сунженски районе цIихеза доярка яр Марем. Цхьадолча шерашка цо цхьан Iаттагара йоаккха шура 4000 килограммал совгIа хулар. Дешара а къахьегама а тIера хургдолаш кхедора цо ший бераш.

1983 шера Нестеровски юкъерча школе дийша ваьнначул тIехьагIа ше раьза а волаш, колхоза молочни комплексе балха вода, тIаккха ДОСААФ автошкола курсаш чакхйоах Чадиев Адама. Советски Эскаре вода ха хьатIаэттар. 1984 шера денз 1986 шерага кхаччалца эскаре гIулакх деш волча хана, цунца доттагIал тесса бар: эрсе — Ю. Юргенс, гIалгIа — М. Мальсагов, хIире — Р. Гагиев, нохчо — С. Габаев, гурже — Г. Лечели, кхыбараш а. Везаме дар цар вахар. Эскаре гIулакх дика дарах, нанага Маремага кхаьчар, командира баркал оалаш яздаь каьхат.

Гурахьа 1986 шера эскарера цIавеча, дукха ха а ца йоаккхаш, юха а ше хиннача молочни комплексе балха вода Адам. Езаеннаяр цунна ший нанас дукхача шерашка болх беш йола моттиг. 1987 шу чакхдаллалца молочни комплексе дика къахьегаш хул Адам.

Январь бетта 1988 шера хьинар дола зIамсаг Сунженски РОВД милице дIаэц. Болх кхыча тайпара хул, нийслу кхераме моттигаш а. Дукха ха ялалехьа гучадоал Адама денал, тIагIертта дIахьу цо харцахьа лелача нахацара къовсам, бехктохаме оз социалистически закон телхадераш. РОВД дежурне гIонча волаш, студентий лагерашка вахача, Нестеровски отделене милиционер хьожавича — массанахьа а къоначa сержанта вIаштIехьдоал гIалаташ доацаш, шийна хьалхашка латта декхараш дика кхоачашде. 1988 шу чакхдоалаш Адама вахаре Iалаьмате гIадвугаш моттиг нийслу. ДIаэц из Коммунистически парте мугIарашка. Из парте волача хана, цунна хьехам луш вар партбюро член вола, РОВД дежурне гIонча Дзангиев Микаил.

Сунженски РОВД начальника заместитель Дикажев Мухарбек раьза ва Адама беча балха, цунна дика тешал а ду. Цо аьлар: «Ши шу гаргга ха я милиционер волаш Адама болх бу. Ше балха дIавахийта моттиг лораеш, нахаца безаме волаш, харцо лелаеращца къовсам лоаттабеш, нийсхо лелае гIерташ, хьавоагIа из къона сержант».

Нестеровски юкъерча школе деша вагIача хана, берашта юкъе белгала вар Адам. Дешара тIера вар, книжкаши, тетрадаши цIена леладора, дика чакхдоаккхар шийна тIадилла хIама. Цудухьа дукха везар Адам берашта хьехархоштеи.

Иштта дикачe оамалашца хьалкхийнав Адам. Тахан из къона зIамсаг вай лорадеш, юкъарча боахама тIакхувдача нахаца хьалда къовсам лоаттабеш ва. Советски милицен 71 шу дуз. Из цIей дездеш даькъала вувц аз къона сержант Чадиев Абукара Адам.

Т. ХАШИЕВ.

Доазол дехьара

Намиби: корт мукъа Iуйре

Намиби столица Виндхука центра гаьна боацаш болча лоам тIа латт ер бIаьшере дIайолалуш укх моттигашка гереро тукхама яь восстани юхатохаш хиннача германски кайзера салташта оттадаь памятник. Из цига латта дезткъа шу гаргга ха я. Цу юкъа баьццара вийрза кайзерски эпсара гIирe тIабувха, шляпа тIатулла, бе топ йоалла говрабаьрий цIимхаро Кайзерштрассагахьа — Виндхука керттерча улицагахьа, банкий, ресторний, йоккхача тикай улицагахьа хьежаш латт. Лаьттанга диллача Англи а Франци а вIашагIтехача миссел боккха болча цу мехка вахаре дукхача шерашка хайра хIама хувцаденнадац (тахан цига цаI ах миллион гаргга саг вах).

Цхьан колонизатораша вожаш хувцар. Хьалхара дунен тIом чакхбаьнначул тIехьагIа къамий Лига мандатах цу мехка тIахьожам лоаттабеш яр Къулбехьен Африка. Цу хана Къулбехьен - Малхбузен Африка оалаш хиннача цу мехка бахача наха «материальни а, моральни а паргIато луча социальни прогресс еча новкъостал де дезаш» яр из. Цхьабакъда, Къулбехьен Африка ший оагIорахьара цига бахаш бола нах къизача тайпара лоалла лоаттабу, цул совгIа, укхаза апартеида законаш юкъедоаладе йолалу. Политика Iаьржа цIока дарашеи кIайбарашеи шоайла къоаста а баь дегIанхувлар, хIаьта иштта, Къулбехьен - Малхбузен Африка Халкъа организаце (СВАПОс) кулгал а деш шоай къортамукъален тIехьа африканцаша къиза къовсам дIаболабар бахьан долаш ООН Генеральни Ассамблея 1966 шера ЮАР-ра цу территорена доал дара мандат юхадаккха дезача эттар. Претори дунен сообщества решене тIа ца а эцаш Намибена законагIа доацаш доал деш яр.

Цхьабакъда, дIадахача шера декабре Нью-Йорке Африка Къулбехьен - Малхбузехьа урегулировани яра лаьрхIа Анголасеи Кубасеи, иштта ЮАР-а кхаь оагIорахьарча соглашенена кулгаш яздаьчул тIехьагIа Намибера хьал цIаьхха хувцаделар. 1987 шера ООН Кхерамзлен Совета Намиби ший лоIаме йитара хьакъехьара тIанйица № 435 йола резолюци ший декхар кхоачашде йолаелар. Виндхуке гучаваьлар массехк эзар намибийски бежелец, цIабаькхар Намиби мукъаяккхар духьа тIкъаь шерал совгIа герзаца къовсам лоаттабаь СВАПО кулгалхой.

Тахан мехка яра политически къовсам дIабаьржаб 7 ноябре Учредительни ассамблее хургдолча хоржамашка котало яккхара тIехьа. Хоржамашка дакъалаца юкъейитай Намибера шовзткъа совгIа йолча политически партех итт, мадарра аьлча, шоашта тIехьа кхаж тасса 2000 харжархо вола партеш. Виндхука центре шоайла дукха гаьна йоацаш я керттерча политически партей — СВАПО а Турнхалле Демократически альянса а (ДАТ) штаб - квартираш. ЦIеной ненаш тIа, карташ тIа, бIоагIаш тIа доахк цу е вокх партена тIехьа кхаж тасса тIахьехаш дола лозунгаш. Виндхуке каст - каста гу ДАТа цIе-кIай-сийна плакаташи цун председатела Дирка Маджа сурташи. Из парти хьаллоац моттигерча йоккхача капитала, кIайча фермераша, ЮАР-а.

Цу ханна Виндхука болхлой пригороде — столицан 3—4 километр мара гаьна йоацаш йолча Катутура яхача поселке 42 эзар харжархочо регистраци яьй, царех дикка дукхагIбараш СВАПО тIехьа ба. Цу конгломератера практически хIара цIен тIа ягIа СВАПО сийна-цIе-баьццара байракх. Из парти а дукхача наха хьаллоацаш я, къаьстта, мехка къулбаседе дахача овамбо оалача халкъо. Цига регистраци яьй мехкарча ахащ гаргга болча харжархоша. Цудухьа дукхагIболча обозревателаша хоржамашка СВАПО котъярг хиларга догдоах.

Хоржамашта хьалхарча къовсаме, халахете а, нах ца боабеш бисац. Дукха ха йоацаш СВАПО-с чакхъяьккха хоржамашта хьалхара митинг йистеяьлча ДАТ оагIув хьаллоацараша наха юкъе граната чутессар. Намибена эргалонаш яра новкъостал деча, хIанз хоржамашта тIахьожам лоаттабергболча ООН группа — ЮНТАГА членашта дов деш а моттигаш нийслу. Дукха ха йоацаш СВАПО-на цхьан дагара долча «Намибиан» яхача газета болхлошка кхерам тIатувсаш дола письмош дахкийтадар.

ТIеххьарча хана СВАПО-на бехк бе гIерташ къамаьлаш арадаьхад, масала, цу организаце даймехка га декхаращца, иштта, политически моастагIашца къовсам лоаттабеча бокъо йоаца методаш юкъе а кхувлаш чIоагIа низ баьб, яхаш дувц. Кхыметтел, СВАПО-й набахтенашка а баьхка цига байнаб яхаш бIаьш наьха цIераш а йоахаш СВАПО кулгалхой суде дIачубеннаб. Из ерригa пропагандистски кампани цар дIайоаржаьй хургдолча хоржамашка СВАПО-на мамэгта зе дара духьа. Малхбузен Европе СВАПО викала декхараш кхоачашдеш волча Питера Мэннинга яхачогIа, хIанз бувцаш бола нах СВАПО-на чукхайсаб ЮАР службай агенташа.

Шийх официальна Намибера Дай-ноаной комитет оалача цо, дукха ха йоацаш ООН викалашта критика йир, Анголе «СВАПО-с нах чубекхаш» лагераш хинна йий хьажа ЮНТАГа яхийтача группа цигара из бакъдеш дола цхьаккха тайпара документальни каьхат ца дарах.

Цхьа ди дIадодац моттигерча прессе партизанашта тIом бара лаьрххIа Iомабаьча «Куфут» яхача подразделене чубоагIаш хиннача салташа СВАПО-на духьала цхьацца зуламаш дарах бола хоам ца беш. № 435 йолча резолюцега хьежжа из подразделени дIахийцаяр. Цхьабакъда, цун членаш; пенси хьа а ийца, мехка гIолла дIа-са баьржар, хIаьта, хIанз ДАТ членашца цхьана цар СВАПО оагIув хьаллоацараш кхерабу, иштта, физически хIалакбу.

7 ноябре Намибера бIаьш эзараш болча харжархоша кхаж тоссаргба. Африкански континента тIеххьара колони йолча мехка паргIата, кортамукъален Iуйре йоагIаргья. Мишта хургья-хьогI из?

Александр ДОБРОВОЛЬСКИЙ,
АПН соб. корр.

Виндхук.